

REPREZENTĂRILE SOCIALE ALE BĂTRÂNETEI: DIFERENȚE DE GEN

Daniela CAZACU, lector universitar, doctor,

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Moldova;

Ștefan HRITCU, psiholog,

Instituția Publică Centrul Regional „Viața cu Speranță” mun. Bălți, Moldova

Abstract. *In our paper that we set out to investigate the social representations of old age from the gender perspective, mentioning that by identifying the social representations of old age we will know the significant differences between the genders and what are the perceptions regarding the term inductive old age. We investigated which are the social social representations of old age. the elderly from the gender perspective because the specialized literature knows a very narrow range of researches of the social representations of the old age at the present stage and it is a strict necessity to investigate the social representations of the old age in the Republic of Moldova, where they find out what is identified and what cognitive assemblies are based on the elaboration of the social representations of the elderly in the population of the Republic of Moldova.*

Keywords: *old age, gender differences, peripheral elements, central nucleus, social representations.*

Introducere. Viața semnifică o schimbare care începe odată cu nașterea și se termină cu moartea. Bătrânețea este perioada de vârstă diferită de celelalte care se diferențiază prin ceea ce anume ea încheie așa-numita aventură vieții. Bătrânețea este vârsta ce se caracterizează printr-o avalanșă de semnificații, valorificări ale experienței acumulate.

Bătrânețea este o perioadă extraordinară dacă luăm în calcul avantajele pe care le aduce cu sine: timpul liber, posibilitatea de a desfășura activități plăcute, de a călători, de a rememora momente fericite și realizări, de a te dedica unor cauze dragi, inclusiv prin voluntariat. [1]

Este importantă acceptarea bătrâneții într-un mod natural, apoi încercarea de a găsi soluții, alternative și modalități de a depăși greutățile ce vin odată cu vârsta a treia. Importante în prevenirea și combaterea efectelor negative ale înaintării în vârstă sunt activitățile sportive, un mod de viață sănătos, asumarea unor noi roluri și încercarea de lucruri noi. [9]

Societatea contemporană dispune de noțiuni false privind îmbătrânirea. Mulți tind să asocieze bătrânețea cu boala și senilitate, pierderea interesului de viață, a sănătății, limitarea în implicările active în lumea înconjurătoare și marginalizarea socială. Pe parcursul întregii vieți, omul își formează o imagine despre ceva el este cel ce elaborează, analizează și interpretează lumea înconjurătoare își formează o astfel încât reprezentarea asupra a ceva. Serge Moscovici definește reprezentarea socială ca „un sistem de valori, de noțiuni și de practici relative la obiecte, aspecte sau dimensiuni ale mediului social care permit nu numai stabilirea cadrului de viață al indivizilor și grupurilor, dar constituie în mod egal un instrument de orientare a percepției situației și de elaborare a răspunsurilor.” [4]

Literatura de specialitate cunoaște o gamă foarte îngustă de cercetări a reprezentărilor sociale ale bătrâneții.

Cercetarea făcută în Federația Rusă de С.Г. Максимова, numită „Психосемантический анализ социальных представлений общества о старости”, unde ea descrie percepțiile persoanelor tinere față de persoanele bătrâne, relațiile dintre aceste generații și ne demonstrează că bătrânii sunt în căutare de sprijin emoțional și psihologic, iar conflictele dintre generații apar din cauza că tânăra generație consideră bătrânii „oamenii vechi”. [6]

Simona de Beauvoir în cercetarea care a cuprins un eșantion de 50 persoane cu structură stratificată a ajuns la concluzia că reprezentările sociale ale bătrâneții, diferă în funcție de vârstă. În primul rând, bătrânii consideră o datorie de a crește nepoții, după un timp apare sentimentul neputinței și pierderea rolului protectiv în familie, apare teama de singurătate și moarte, autoizolare, sentimentul de abandon. [7]

Deci, observăm necesitatea stringentă de a investiga reprezentările sociale ale bătrâneții în Republica Moldova, pentru a afla care este părerea, ce ansambluri cognitive stau la baza elaborării reprezentărilor sociale a bătrâneții la populația din Republica Moldova.

Abordând problema bătrâneții, dar și examinând situația socio-economică a Republicii Moldova din ultimii 20 de ani, ne întrebăm dacă vârsta descrisă de specialiștii din domeniul psihologiei vârstelor ca fiind una frumoasă în aceasta perioadă de vârstă este valabilă și pentru societatea noastră.

S. Moscovici – reprezentarea socială „este un sistem de valori, de noțiuni și de practici relative la obiecte, aspecte sau dimensiuni ale mediului social care permit nu numai stabilirea cadrului de viață al indivizilor și grupurilor, dar constituie în mod egal un instrument de orientare a percepției situației și de elaborare a răspunsurilor”. [5]

Scopul cercetării: constă în determinarea conținutului reprezentărilor sociale ale bătrâneții din perspectiva diferențelor de gen.

Ipoteza cercetării: Presupunem că există diferențe semnificative în conținutul reprezentărilor sociale ale bătrâneții la populația de gen feminin și de gen masculin supusă investigației.

Metode, procedee și tehnici de cercetare:

- Metoda asociația liberă (Abric, 1973) [8]
- Tehnica prototipic categorială (Vergès, 1992) [2]

Metoda asociațiilor libere (Abric 1973), [8] este remarcată ca fiind una dintre cele mai utilizate metode de studiu în domeniul reprezentărilor sociale. Avantajul ei fiind rapiditatea aplicării, dar și procesul ușor de prelucrare a datelor cantitative ce sunt obținute în urma aplicării acesteia.

Tehnica prototipic categorială (Vergès, 1992), [2] într-un studiu, Vergès propune analiza prototypicalității termenilor asociați prin realizarea unei congruențe între frecvența de apariție a unor elemente și rangul apariției elementelor respective. Uneori, pe lângă rangul apariției a unui termen se mai poate folosi și rangul al importanței. Congruența acestor indicatori se poate realiza fie prin calculul corelației dintre ei, fie prin utilizarea tehnicii tabelare, propusă de Vergès. Când rostești cuvântul „bătrânețe” – care sunt primele cinci cuvinte sau expresii care îți trec prin minte?

După ce am aplicat asociația liberă în urma căreia am identificat elementele ce constituie reprezentarea socială a bătrâneții, am obținut pentru început un produs de 500 cuvinte care ne descriau termenul inductor „bătrânețe”. Din perspectiva gender, s-au atribuit din totalul obținut de cuvinte, 250 de cuvinte la genul feminin și 250 de cuvinte la genul masculin. După ce am obținut aceste date, am trecut nemijlocit la excluderea cuvintelor ce aveau raporturi de sinonimie doar și cele care au apărut doar o singură dată. Am inclus în tabel acele cuvinte care aveau frecvență minimă de apariție de șase ori.

După ce am calculat frecvența pentru fiecare cuvânt am obținut că cuvântul cu cea mai mare frecvență este „boală” având 15,7% urmat de cuvântul „singurătate” cu 13,5% și cu o diferență mică fiind urmat de cuvântul „nepoți” cu 12,2%. De asemenea, am identificat și cuvintele care au înregistrat o frecvență mai mică ca: „credință” cu 4,1%, „amintiri” cu 3,6% și cuvântul cu cea mai mică frecvență fiind „lipsă de comunicare” cu 2,7%.

În cea de-a doua etapă, după ce am calculat frecvența pentru fiecare din cuvintele identificate mai sus, am aranjat cuvintele în descrescătoare și am atribuit fiecăruia un rang al apariției.

După ce am utilizat metoda „asociațiilor libere” (Abric,1973) [8], am constat că termenul ce are cea mai mare frecvență de apariție, care este asociat cu cuvântul inductor „bătrânețe” este „boală”, fiind numit de 35 ori de către respondenți, cu o diferență puțin mai remarcabilă este urmat de cuvântul „singurătate” ce a fost numit de 30 de respondenți. La fel, am identificat termenul „nepoți” fiind numit de respondenți de 27 de ori.

Ceea ce ne interesează pe noi sunt primele două rânduri cât și ultimele două rânduri, deoarece, potrivit autorului ce a propus această tehnică de separare a elementelor constitutive ale reprezentărilor sociale, Vergès (1992,1994), [2] acestea sunt anume pozițiile care indică locul nucleului central, dar și a elementelor periferice a reprezentării sociale.

A patra etapă a constat în atribuirea indicatorului de rang al importanței în apariție. Pentru aceasta s-a luat în calcul răspunsurile la cel de-al doilea consemn: „Gândiți-vă în continuare la „bătrânețe”, așezați expresiile de mai sus în ordinea importanței de la cel mai important la cel mai puțin important. Scala de răspuns, a acestui consemn a fost de 5 puncte unde 1 înseamnă „importanță foarte scăzută” și 5 „importanță foarte mare”. S-a atribuit fiecărui punct din scală o valoare de la 1 la 5, astfel răspunsul „importanță foarte scăzută” obține scorul 1, în timp ce răspunsul „importanță foarte mare” obține scorul 5. S-au calculat răspunsurile pe fiecare punct al scalei, la fiecare dimensiune și serie de itemi, după care s-au înmulțit cu valoarea de la fiecare punct în parte și s-au adunat pe scală obținându-se un scor corespunzător ordinei importanței.

Datorită calculării rangului importanței putem să trecem cu ușurință la următoarea etapă, unde va avea loc încrucișarea tabelară a rangului frecvenței cu rangul importanței.

Astfel, în cea de-a cincea etapă, am trecut la încrucișarea tabelară a frecvenței cu rangul apariției și rangul importanței. Am apelat la această modalitate, din motiv de a stabili mai exact care elemente candidează la centralitate și care nu.

Pentru a stabili care este corelația dintre rangul apariției și rangul importanței, le-am prezentat în paralel astfel încât putem să stabilim care sunt similitudinile, dar și care sunt diferențele dintre acestea.

Evidențiem din start că asociația ce a ocupat poziție de întâietate pentru rangul apariției a păstrat această poziție și pentru rangul importanței. Dacă pentru rangul apariției cuvântul „singurătate” a obținut locul doi, pentru rangul importanței acesta a scăzut și a obținut locul trei. La fel și cuvântul „nepoți”, pentru rangul apariției a obținut locul trei, iar pentru rangul importanței a urcat cu o unitate mai sus astfel înregistrând locul doi. La fel și cuvântul „depresie” și-a păstrat atât pentru rangul apariției cât și pentru rangul importanței poziția patru.

Cuvântul „credință” pentru rangul apariției a obținut poziția a unsprezecea, dar pentru rangul importanței acesta a scăzut o valoare, astfel, înregistrând poziția doisprezece. La fel, putem să vorbim și de cuvântul „amintiri” care pentru rangul apariției are poziția de doisprezece, dar pentru rangul importanței obține o poziție cu un punct mai bun fiind de unsprezece. Ultimul cuvânt din asociațiilor obținute, „lipsă de comunicare”, își păstrează aceeași poziție atât pentru rangul apariției, cât și pentru rangul importanței, fiind a treisprezecea.

După ce am colectat și am analizat datele, putem afirma că atât din prima procedură, cât și din cea de a doua, reiese că reprezentarea socială a „bătrâneții” a genului feminin, este alcătuită după cum urmează: **nucleul central** al acesteia, este format din termenii ca: **boală și singurătate**. Iar **sistemul periferic** este alcătuit din termenii ca: **amintiri și lipsă de comunicare**.

Termenii: „nepoți, depresie, hobby, bani, libertate, greutăți, credință”, conform autorului Vergès (1992, 1994), [2] au statutul de termeni cu statut ambiguu.

Dacă e să vorbim despre ceea ce am obținut la cercetarea genului masculin, putem menționa următoarele: după ce am calculat frecvența pentru fiecare cuvânt am constatat că cuvântul cu cea mai mare frecvență este „bani” având 17,9%, urmat de cuvântul „odihnă” cu 15,6% și cu o diferență puțin semnificativă fiind urmat de cuvântul „nepoți” cu 12,05%. De asemenea, am identificat și cuvintele care au înregistrat o frecvență mai mică ca: „pensionare” cu 4,9%, „plictiseală” cu 4,5% și cuvântul cu cea mai mica frecvență fiind „griji” cu 3,1%.

La cea de-a etapă, după ce am calculat frecvența pentru fiecare din cuvintele identificate mai sus, am aranjat cuvintele în descrescătoare și am atribuit fiecăruia un rang al apariției. Acesta la rândul lui ne arată care este poziția fiecărui cuvânt în lanțul de asociații.

După ce am utilizat metoda „asociațiilor libere” (Abric, 1973) [8] am constat că termenul ce are cea mai mare frecvență de apariție, care este asociat cu cuvântul inductor „bătrânețe” este „bani”, fiind numit de 40 ori de către respondenți, cu o diferență puțin remarcabilă este urmat de cuvântul „odihnă” care a fost numit de către 35 de respondenți. La fel, am identificat că nu este dat uitării și termenul „nepoți” fiind numit de respondenți de 27 de ori atât la genul feminine cât și la genul masculin, ceea ce ne poate spune că este o valoare importantă pentru bărbați.

În același spirit de idei, 20 de respondenți au asociat „bătrânețe” cu „respect”. Punem accent, în tabelul nostru, pe primele și pe ultimele două rânduri, deoarece, potrivit autorului ce a propus această tehnică de separare a elementelor constitutive ale reprezentărilor sociale, Vergès (1992,1994) [2] acestea sunt anume pozițiile care indică locul nucleului central, dar și al elementelor periferice ale reprezentărilor sociale, dar trebuie de ținut cont, la rândul său, și de indicatorul de rang al importanței cât și al apariției.

În cea de-a patra etapă am calculat rangul importanței pentru fiecare din cuvintele care sunt prezente în tabel. Datorită calculării rangului importanței putem să trecem mai ușor la următoarea etapă, unde va avea loc încrucișare tabelară a rangului frecvenței cu rangul importanței.

Astfel, în cea de-a cincea etapă, am trecut la încrucișarea tabelară a frecvenței cu rangul apariției și rangul importanței. Am apelat la această modalitate, din motiv de a stabili mai exact care elemente candidează la centralitate și care nu.

Putem evidenția din start că termenul „*bani*” a ocupat poziția de întâietate atât pentru rangul apariției, cât și pentru rangul importanței. Dacă pentru rangul apariției termenul „*odihnă*” a obținut poziția doi, pentru rangul importanței acesta a scăzut și a obținut poziția trei. La fel, și cuvântul „*nepoți*” dacă pentru rangul apariției a obținut poziția trei, pentru rangul importanței a urcat cu o unitate mai sus astfel înregistrând locul doi. Astfel, putem afirma că termenul „*nepoți*” din punct de vedere al importanței față de termenul „*odihnă*”, în opinia bărbaților este mai important. La fel, și cuvântul „*boală*” și-a păstrat poziția atât pentru rangul apariției, cât și pentru cel al importanței de patru.

Termenul „*pensionare*” își păstrează poziția atât pentru rangul apariției, cât și pentru rangul importanței aceasta fiind a noua. La fel, și termenul „*plictiseală*” își păstrează poziția a 10-a atât pentru rangul apariției, cât și pentru rangul importanței. Ultimul cuvânt din cadrul cercetării noastre, „*griji*” obține aceeași poziția a 11-a atât pentru rangul apariției, cât și pentru rangul importanței.

După ce am colectat și am analizat datele putem afirma că atât din prima procedură, cât și din cea de-a doua, reiese că reprezentarea socială a „*bătrâneții*” pentru genul masculin, este alcătuită după cum urmează: **nucleul central** al acesteia, fiind format din termenii: ***bani și odihnă, iar sistemul periferic*** este alcătuit din termenii: ***plictiseală și griji***.

Termenii asociativi „*nepoți, boală, respect, singurătate, pensionare, moarte și principii*”, conform autorului Vergès (1992,1994) [2] au statut de termeni ambigui.

Concluzii

Viața semnifică o schimbare care începe odată cu nașterea și se termină cu moartea, iar bătrânețea este perioada de vârstă care încheie așa-numita aventură a vieții.

În cercetarea noastră, am recurs la aplicarea tehnicilor și metodelor de identificare a nodului central și a elementelor periferice a reprezentărilor sociale cu referire la bătrânețe din perspectiva gender, cât și la interpretarea rezultatelor obținute.

În urma promovării metodei *asociația liberă* (Abric, 1973) [8] și *tehnicii prototipic categorială* (Vergès, 1992) [2], am identificat care sunt reprezentările sociale ale bătrâneții din perspectiva genului feminin și care sunt reprezentările sociale ale bătrâneții din perspectiva genului masculin.

Putem afirma că pentru genul feminin reprezentarea socială a „*bătrâneții*” este alcătuită după cum urmează: **nucleul central** al acesteia, este format din termenii ca: ***boală și singurătate***.

Sistemul periferic este alcătuit din termenii ca: ***amintiri și lipsă de comunicare***. Pot menționa că genul feminin are o reprezentare socială a bătrâneții centrată pe suport și ajutor din partea apropiaților, adică a urmașilor și are o importanță mare.

La fel, putem menționa că pentru genul masculin reprezentarea socială a „*bătrâneții*” este alcătuită după cum urmează: **nucleul central** al acesteia, fiind format din termenii: ***bani și odihnă, iar sistemul periferic*** este alcătuit din termenii: ***plictiseală și griji***, ceea ce reiese că genul masculin are o reprezentare socială a bătrâneții centrată pe petrecerea timpului liber și odihnă.

Bibliografie:

1. BRICEAG, Silvia Psihologia vârstelor, curs universitar, 2014, 291 p.

2. CURELARU, Mihai Reprezentări sociale, pref. de Adrian Neculau. - Ed. a 2-a, rev. Iași: Polirom, 2006, 242 p. ISBN 973-46-0302-7.
3. CURELARU, Mihai. Metodologia culegerii datelor reprezentărilor sociale. Reprezentările sociale. Teorie și metode. Iași: Ed. Erola, 2001, 444 p. ISBN 973-85475-3-9.
4. MOSCOVICI, Serge. (1997). Fenomenul reprezentărilor sociale, în Psihologia câmpului social: Reprezentările sociale, Adrian Neculau (coord.), traducerea Ioana Mărășescu și Radu Neculau, Iași: Polirom.
5. Șleahțișchi, Mihai Tratat de analiză structurală a reprezentărilor sociale, Ch. Î.E.P. Știința, 2016, 224p, ISBN 978-9975-85-056-8.
6. МАКСИМОВА Светлана Геннадьевна. Психосемантический анализ социальных представлений общества о старости, Номер: 2 Год: 2002 Страницы: 011-023, Издательство: Алтайский государственный университет (Барнаул) ISSN: 1561-9443e ISSN: 1561-9451.
7. SIMONE de Beauvoir. Le Deuxième sexe, ISBN: 0-679-72451-6, 1949, 800 p.
8. Dany, L., Urdapilleta, I., Monaco, G. Lo. Free associations and social representation: some reflections on rank-frequency and importance-frequency methods. In.: Quality & Quantity, 2015, vol. 49, issue 2.
9. <http://www.mirelazivari.ro/batranetea-trebuie-acceptata> (accesat 09.10.16).